

ХАРКІВСЬКИЙ НАЦІОНАЛЬНИЙ ЕКОНОМІЧНИЙ
УНІВЕРСИТЕТ ІМЕНІ СЕМЕНА КУЗНЕЦЯ

Тези доповідей

**міжнародної науково-практичної
конференції
“Економічний розвиток і спадщина
Семена Кузнеця”**

30 – 31 травня 2019 р.

Харків 2019

ЗАГРОЗИ ТА НАСЛІДКИ ІНТЕЛЕКТУАЛЬНОЇ МІГРАЦІЇ В УМОВАХ ГЛОБАЛІЗАЦІЙНИХ ПРОЦЕСІВ

Перехід до економіки, заснованої на знаннях і інноваціях, обумовлює актуалізацію інтелектуальних ресурсів суспільства. В рамках глобалізації йде активний обмін інформацією, знаннями та ідеями, що посилює інтелектуальну міграцію і в сучасних умовах стає закономірністю, нормою і культурою переливу знань і компетенцій в рамках міжнародного поділу праці. Глобальна конкуренція за ресурси, найперше за людські, зумовлює посилення низки загроз для економічної безпеки держави. За умов обмежених ресурсів саме інтелектуальний потенціал людини є невичерпним джерелом інновацій, стимулів розвитку та формування конкурентних переваг. Трудова еміграція у країни ЄС, США, Росії вже сьогодні істотно знижує рівень інтелектуальних ресурсів України.

Інтелектуальну міграцію в наукових джерелах позначають термінами “витік мізків” (brain drain), “мозковий обмін” (brain exchange), “мобільність мізків” (brain mobility), “внутрішня відплив умів” (internal brain drain). Під “витоком мізків” або інтелектуальної міграцією (зовнішній відтік) слід розуміти виїзд з країни наукової і творчої інтелігенції, творців і носіїв унікальних наукових, інноваційних, креативних, духовних, культурних нематеріальних цінностей, ідей і знань.

Інтелектуальна міграція має три рівні виміру: глобальний, національний і особистий.

На глобальному рівні, внаслідок значних трансформацій, інтелектуальна міграція стала нормою для сучасного суспільства і об'єктивним процесом, який важко зупинити або попередити. Міграція на цьому рівні має позитивні наслідки, оскільки сприяє обміну знаннями і капіталами.

На національному рівні держава захищає національні інтереси і розглядає проблему інтелектуальної міграції як виклик або загрозу економічній і інтелектуальній безпеці.

Особистий (індивідуальний) рівень пов'язаний з людиною, яка має право на гідне життя, достойну оплату праці і на свободу пересування. Заборони та обмеження цих норм є порушенням прав людини.

Кардинальні зміни в глобальній економіці, розширення кар'єрних схем і зміни в організації дослідного ландшафту обумовлюють попит на нові компетенції вчених. Це вносить значні корективи в географію інтелектуальної міграції. Необхідно відзначити, що вектор інтелектуальних міграційних потоків поступово зміщується і якщо раніше центрами інтелектуального тяжіння були США, Канада, Західна Європа, Японія, Ізраїль, Австралія, то зараз практично

будь-які країни, за винятком найвідсталіших, здатні утримувати талановитих вчених, розробників, дослідників, викладачів, пропозицією вигідних умов роботи та проживання. Значною мірою ця ситуація є наслідком негативних інтелектуальних міграційних тенденцій для України. Серед основних причин інтелектуальної міграції з України, за даними різних соціологічних досліджень, визначені: бажання покращити власний матеріальний стан; пошук кращих умов праці та життя; відсутність перспектив професійного розвитку; недостатнє науково-інформаційне забезпечення діяльності; низький рівень попиту на наукомістку та високотехнологічну вітчизняну продукцію в Україні.

Проаналізуємо міжнародні рейтинги, які оцінюють інтелектуальний потенціал України. Впливовим рейтингом у сфері інтелектуальної власності є “Глобальний індекс інновацій 2018”, який охоплює 126 економік світу й використовує 82 показники, що покривають велику кількість аспектів інтелектуальної власності. Людський капітал, який є фундаментальним базисом інноваційної конкурентоспроможності у цьому рейтингу характеризується стабільною тенденцією до втрати позицій – 41 позиція – у 2017 р. та 43 у рейтингу 2018 року [1]. Таке падіння викликане скороченням державної підтримки освітньої галузі та науки. Відсутність значних капіталовкладень у R&D зумовлює залежність результатів досліджень від амбіцій бізнесу та активну еміграцію науковців. Витрати на наукові дослідження та розробки в Україні в 2018 р. становлять 0,2% від ВВП (3,7 млрд.грн.), а в ЄС – понад 2%. За останні 27 років з України виїхало понад 25 тисяч наукових працівників.

Згідно з індексу – Bloomberg Innovation Index Україна серед 50 досліджуваних країн відповідно до рейтингу у 2018 р. втратила за рік 4 позиції, що відповідає 46 місцю в рейтингу. Це найсильніше падіння згідно з статистичними даними індексу. Основна причина такого явища – падіння ефективності вищої освіти. При чому, ефективність вищої освіти, згідно рейтингу, визначається за часткою працівників з дипломами ВНЗ і кількістю випускників з інженерною й технічною вищою освітою. Методологія визначення індексу передбачає аналіз семи факторів: витрати на R&D у співвідношенні до ВВП; технологічні можливості; продуктивність праці; кількість високотехнологічних підприємств; ефективність вищої освіти та відсоток дипломованих спеціалістів; концентрація дослідників; патентна активність. Лідерами є Південна Корея, Швеція та Сінгапур.

Позиції України за продуктивністю праці також надзвичайно слабкі та відзначаються останнім, 50 місцем у рейтингу, а за критерієм “технологічні можливості” – 48 місце [2].

Глобальний індекс конкурентоспроможності талантів (Global Talent Competitiveness Index) розглядає вплив технологічних змін на конкурентоспроможність талантів. Лідерами за цими параметрами виступають представники Європи, Азії та США. Україна, серед 119 досліджуваних країн у 2018 р., покращила свою позицію із 41,5 балів на 8 пунктів та посіла 61 місце в загальному рейтингу. По здатності утримувати кваліфікований персонал Україна зайняла 58 позицію у рейтингу у 2018 р. (54 п. у 2017 р.); по індексу приваблювання талантів – 98 позицію у 2018 р. (94 п. у 2017 р.); по ринковим та нормативним умовам на ринку праці – 99 позицію у 2018 р. (103 п. у 2017 р.) [3].

Аналіз міжнародних рейтингів, що спеціалізуються на питаннях у сфері інноваційної діяльності, поточного технологічного стану виробництва та рівня захисту прав інтелектуальної власності виявив загрози та наслідки інтелектуальної міграції в Україні.

До загроз можна віднести:

еміграцію фахівців високого класу, яка призводить до вимивання інтелектуального людського капіталу країни-донора;

країна-донор не отримує віддачі від своїх вкладень у інтелектуальний людський капітал;

дефіцит кваліфікованих кадрів, що виникає в країні через еміграцію збільшить витрати вітчизняних компаній на роботу силу;

відсутність наукових ідей, технологій і розробок призводить до зниження конкурентоспроможності продукції на світових ринках.

Крім цього, в Україні продовжують діяти різноманітні фактори, які ініціюють інтелектуальну міграцію, що спричиняє цілий ланцюг негативних наслідків в національних секторах генерації фундаментальних та прикладних знань: відсутність зміни поколінь вчених; незадовільна якість підготовки майбутніх дослідників; знецінення накопиченого когнітивного і технологічного потенціалу; втрата досвіду виконання науково-технічних проєктів; падіння престижу наукової праці.

Надійний розвиток та збагачення інтелектуального потенціалу визначається рівнем інтелектуальної безпеки. “Інтелектуальна безпека” – це захищеність інтелектуальних ресурсів, їх продукування, обміну, використання на макро – та мікроекономічних рівнях. Основу інтелектуальної безпеки складають науковий і освітній потенціали суспільства, господарюючого суб’єкта, індивідуума [4]. Інтелектуальна безпека є невід’ємним елементом системи економічної безпеки держави, яка відповідає за стан відносин в інтелектуальній сфері, створює умови, необхідні для збереження, розвитку та ефективного використання інтелектуального потенціалу.

Тому, гарантування інтелектуальної безпеки є одним із найважливіших пріоритетів розвитку держави і сьогодні для України доцільно сформуванню власну стратегію її забезпечення, яка передбачатиме: виявлення талановитих осіб та забезпечення розвитку їх здібностей, з огляду на пріоритетні галузі розвитку економіки держави; системний облік та моніторинг творчого потенціалу держави (формування відповідних баз даних та карт його просторового розміщення); розробка механізмів протидії негативним тенденціям інтелектуальної міграції, і, особливо, творчих, креативних осіб, які можуть мати деструктивний вплив на соціально-економічний розвиток окремих територій та держави загалом; формування відповідного інституційного забезпечення щодо розвитку і капіталізації творчого потенціалу держави та регіонів; впровадження організаційно-економічних механізмів приваблення талантів та залучення творчого потенціалу до реалізації соціально-економічних програм розвитку, окремих проєктів.

Таким чином, дослідження наслідків інтелектуальної міграції в Україні є важливою складовою забезпечення процесів сучасної державної політики у сфері регулювання трудової міграції. Основними причинами інтелектуальної міграції в державі є високий рівень соціальної напруги і низький рівень життя більшості населення, невизначена політична ситуація з певними територіями, політична нестабільність через великий рівень недовіри до владних структур та близькість чергових виборів.

Внаслідок критичного відставання України від провідних країн світу щодо фінансування науки та НДДКР та переходу вітчизняної економіки на вищі технологічні уклади існує загроза виникнення інтелектуальної кризи. Необхідно зосередити увагу на інтелектуальній безпеці з позиції інституціонального аспекту – системі збалансованих відносин між суб’єктами зміцнення інтелектуальної безпеки на різних рівнях управлінської ієрархії щодо готовності і здатності державних інститутів за допомогою відповідних механізмів протидіяти реальним і потенційним загрозам інтелектуальної міграції. Необхідне прийняття Стратегії інтелектуальної безпеки України з урахуванням сучасних глобалізаційних викликів.

Список літератури

1. Global Innovation Index 2018 [Online]. Available: <https://www.globalinnovationindex.org/gii-2018>. Дата звернення: Бер. 5, 2019.
2. Bloomberg Innovation Index 2018 [Online]. Available: <https://www.bloomberg.com/news/articles/2018-01-22/south-korea-tops-globalinnovation-ranking-again>. Дата звернення: Бер. 5, 2019.
3. Global Talent Competitiveness Index 2018 [Online]. Available: <https://gtcistudy.com/wp-content/uploads/2018/01.pdf>. Дата звернення: Бер. 5, 2019.
4. А. І. Мокій, О. І. Дацко, та А. М. Шехлович, Загрози інтелектуальній безпеці держави в умовах посилення еміграційних процесів, Соціально-економічні проблеми сучасного періоду України, Вип. 3, 2013. Доступно: http://nbuv.gov.ua/UJRN/sepspu_. Дата звернення: Бер. 5, 2019.

Н. Москаленко, А. Хвостіков СУЧАСНІ ТЕНДЕНЦІЇ РОЗВИТКУ МІЖНАРОДНИХ ТОРГІВЕЛЬНО-ЕКОНОМІЧНИХ ВІДНОСИН АГРАРНОГО СЕКТОРА УКРАЇНИ.....	242
Л. Піддубна, М. Горобинська ЗАГРОЗИ ТА НАСЛІДКИ ІНТЕЛЕКТУАЛЬНОЇ МІГРАЦІЇ В УМОВАХ ГЛОБАЛІЗАЦІЙНИХ ПРОЦЕСІВ.....	244
Л. О. Погосян СИСТЕМА ПОКАЗНИКІВ СОЦІАЛЬНОЇ НАПРУЖЕНОСТІ В РЕГІОНАЛЬНИХ СИСТЕМАХ.....	246
S. Pohasii, S. Milevskiy INTERNET SECURITY PROBLEMS CAUSED BY ARTIFICIAL INTELLIGENCE.....	248
О. Полякова, В. Шликова ІДЕНТИФІКАЦІЯ СТАДІЙ ЖИТТЄВОГО ЦИКЛУ СЕКТОРІВ ПРОМИСЛОВОСТІ УКРАЇНИ.....	250
Т. Притиченко, Ю. Тер-Карпетянц ДОСЛІДЖЕННЯ ЦІЛЬОВОЇ АУДИТОРІЇ ОНЛАЙН-ПРОДАЖІВ.....	252
Н. Проскурніна, Ю. Доброскок ШТУЧНИЙ ІНТЕЛЕКТ В МАРКЕТИНГОВІЙ ДІЯЛЬНОСТІ ПІДПРИЄМСТВ ТОРГІВЛІ.....	254
О. Раєвнева, С. Філіп ІНДИКАТОРНИЙ ПРОФІЛЬ УКРАЇНИ ТА СЛОВАЧЧИНИ В МІЖНАРОДНИХ ПОРІВНЯННЯХ.....	256
С. К. Рамазанов СУЧАСНІ ПРОБЛЕМИ ТАТЕХНОЛОГІЇ ПЕРЕДБАЧЕННЯ І ПРОЕКТУВАННЯ МАЙБУТНОГО В УМОВАХ ЦИКЛІЧНОЇ ДИНАМІКИ І СИСТЕМНИХ КРИЗ.....	258
В. Рожко, Г. Холодний СОЦІАЛЬНА ВІДПОВІДАЛЬНІСТЬ ВІТЧИЗНЯНИХ ВИРОБНИКІВ ПРОДУКТІВ ХАРЧУВАННЯ.....	260
Ю. Самойлик СТАН І ТЕНДЕНЦІЇ РОЗВИТКУ ОРГАНІЧНОГО ВИРОБНИЦТВА У СВІТІ.....	262
М. Серпухов, І. Астахова МЕТОДИКА ВИЗНАЧЕННЯ “НЕДОТОРГОВАНИХ РИНКІВ” ПРИ ОРГАНІЗАЦІЇ ЗОВНІШНЬОЕКОНОМІЧНОЇ ДІЯЛЬНОСТІ ПІДПРИЄМСТВА	264
С. Степуріна АНАЛІЗ ТЕНДЕНЦІЙ РОЗВИТКУ РОЗДРІБНОЇ ТОРГІВЛІ В УКРАЇНІ.....	265
Т. Тоузани МОДЕЛЮВАННЯ ВПЛИВУ СВІТОВОГО РИНКУ НА СИСТЕМОФОРМУЮЧІ СЕКТОРИ ЕКОНОМІКИ МАРОККО	267
A .Uvarova EVALUATION OF THE INFLUENCE OF EXTERNAL ENVIRONMENTAL FACTORS ON LOGISTICS ACTIVITIES OF UKRAINIAN TRADE ENTERPRISES...	269
Л. Цибак, О. Бровко АНАЛІЗ ТЕНДЕНЦІЇ ОСВІТНЬОЇ МІГРАЦІЇ В УКРАЇНІ.....	271
Ю. Часовнікова, А. Тирінов ОБЛІКОВІ АСПЕКТИ ВИЗНАЧЕННЯ ДОХОДІВ ТА ВИТРАТ ЗА БУДІВЕЛЬНИМИ КОНТРАКТАМИ.....	273
Н. Л. Чернова, С. В. Прокопович БАГАТОВИМІРНИЙ АНАЛІЗ СОЦІАЛЬНО-ЕКОНОМІЧНОГО РОЗВИТКУ РЕГІОНІВ УКРАЇНИ.....	275